

ДУХОВНА И МОРАЛНА ОБНОВА ВОЈСКЕ

ЗАПИСАНО У ТРАДИЦИЈИ И ГЕНИМА

Ако не постоји хуман однос човека према човеку, онда нема ни етике, ни етоса. Ако је непријатељ функција коју треба уништити, а не човек, онда не постоје људи. То је питање зла, мржње. А кључни моменат који доноси зло јесте кад не доживљавате другог као човека, него као нешто што треба да буде уништено. То доноси рашчовечење и немогућност успостављања односа заједнице, која је предуслов постојања морала, односно етике. Ако војска није хумана, онда је машина за убијање и не служи ничему – чуло се на трибини Мелија центра „Одбрана” на прошлогодишњем београдском сајму књига посвећеној војној етици.

Свака војска на основу своје културе, традиције, менталитета и духа народа испољава одговарајуће понашање у рату. Основне норме су прописане одредбама међународног ратног и хуманитарног права, али постоје и неписане, обичајне, које војске баштине из своје историје и традиције. У војничку професију тако су utkани векови ратовања и понашања у рату. Од официра се увек највише очекивало, јер су они носиоци и чувари духа војне службе. А они не само да треба да буду стручни у послу који обављају и за то физички оспособљени већ и да имају висок морал. И највеће војсковође света сматрале су морал војске изузетно значајним. На пример, Наполеон је говорио да три четвртине успеха у борби зависи од морала, а Монтгомери да је то најзначајнији појединачни фактор рата.

Моралу и моралном васпитању у српској војсци увек се придавао посебан значај и он је брижно негован. Најпре кроз форме морално-националног васпитања, па морално-политичког, затим етичког образовања. У свим правилима службе у војскама обе краљевине трећина текста односила се на морал. На изврстан начин изузетак представља период с почетка 21. века када се на морал гледало као на комунистичко-социјалистичку творевину, а морално васпитање прогањало из војске.

То време је прошло и ускоро ће морално васпитање у јединицама Војске бити обновљено, у складу с Кодексом части припадника Војске Србије. Додуше, и до сада су кадети на Војној академији изучавали професионалну Војну етику, теорију о моралу, мада, донедавно као изборни предмет.

Моралу и војној етици била је посвећена и једна од трибина Медија центра „Одбрана“ на прошлогодишњем београдском сајму књига – „Војна етика – записано у људима и књигама“. О тој теми говорили су проф. др Јован Бабић, професор Етике на Филозофском факултету Универзитета у Београду и спољни сарадник на Војној академији, где предаје Војну етику, потом проф. др Борислав Гроздић, пуковник у пензији, који је установио и предавао Војну етику на Војној академији, пуковник Стевица Карапанџин, директор Медија центра „Одбрана“, који је својевремено руководио тимом за писање Кодекса части припадника Војске Србије, пуковник др Срећко Кузмановић, начелник Одсека за морал Одељења за морал и психологију Управе за људске ресурсе (Ј-1) и др Александар Стевановић с Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, који се на различите начине

баве питањима војне етике. Тиме је отворена широка тема о војном моралу, моралним вредностима, улози морала у изградњи појединца и војске, о вредностима Кодекса части. О томе шта је морално, а шта није, шта треба, а шта не треба, шта се сме, а шта не сме, шта је корисно, а шта је само изглед корисно, а у ствари дугорочно може бити штетно.

Кодификација понашања припадника Војске

У традицији српског народа јесте слободарство и љубав према војсци. Војска је у борбена дејства носила дух чести и човечности. Богата искуства кроз предање преносила су се потомцима с колена на колена, најпре усмено, а после

кроз прозу и поезију. Некада су се људи руководили обичајима, а у данашње време потребно је то и нормативно регулисати. Зато се данас у многим савременим армијама у свету кодификује понашање – у виду кодекса части или етичких кодекса. Кодекс части постоји у оружаним снагама Руске Федерације, и то за официре, у САД, Великој Британији, Канади, Аустралији и од 2010. и код нас, а земље у окружењу углавном имају документ који се зове етички кодекс.

– Етички кодекси су ближи неком помоћном инструменту и говоре о оном шта се не сме радити. По правилу су артикулисани тако да обезбеде од неке кривице или штете. Кодекс части је другачији. Не само да је шири него иде и навише, на нешто што се подразумева под појмом традиције – објашњава разлику проф. др Јован Бабић.

делови који се односе на официре, подофицире, војнике и војне службенике и војне намештенике. Етички кодекси су скупови одређених моралних норми којих треба да се придржавају оне категорије којима су намењени, а то се пре свега односи на невојне струке, док је кодекс части скуп норми заснованих на части, односно моралним вредностима које се налазе унутар човека, а којима се он руководи.

Кодекс части има три општа морална начела – служење отаџбини Србији, савесно и стручно вршење дужности и човечно поступање. Из тих начела произилази десет најважнијих вредности војне професије (каже се најважније јер нису једине, али су за припаднике војне професије примарне) – верност отаџбини, посвећеност професији, оданост, храброст, дисциплинованост, солидарност, човечност, досто-

јанство, пожртвованост, поштовање. У складу с тим постоји и десет норми понашања, којима се, уколико се поштују норме, прокламоване вредности усвајају као личне, чиме долази до њихове интернализације (поунутрења и оживотворења) и преношења на лични ментални план. На тај начин прокламоване вредности постају личне врлине, што је главни циљ доношења Кодекса части.

Данас је Кодекс части саставни део планова и програма свих нивоа оспособљавања, школовања и усавршавања у Војсци Србије. Сваки припадник носи Кодекс у левом џепу униформе и дужан је да га се придржава. Иако тежиште нашег кодекса части није на ка-

ззеној, него на едукативној компоненти, повреда Кодекса повлачи моралну одговорност припадника Војске и сматра се недостојним поступком, који осталим припадницима Војске представља негативни пример у понашању. Уколико се повредом Кодекса части наруше и законска и подзаконска регулатива, онда то прекршиоца не ослобађа одговорности за кршење те регулативе.

Али, једно је носити Кодекс части у блузи и кошуљи, а друго је практично га применити. Пуковник др Срећко Кузмановић је у марту, априлу, мају и половином јуна обишао све команде, бригаде, команде оперативног нивоа и разговарао са командантима, заменицима, начелницима штабова о важности развијања морала и мерама које се предузимају. Такође, тражио је од њих пуну подршку за повратак моралног васпитања у јединице Војске Србије јер, како је рекао, онај ко је запоставио морал сигурно није успео да изврши задатак или га није извршио квалитетно.

На питање зашто је важно да се понашање и поступање у одређеној ситуацији кодификује, пуковник Стевица Карапанџин каже:

– Етичност војника немогуће је уредити у данашњим условима стручним правилима. Кодекс части се уводи у праксу ради промовисања осетљивости за професионалне и личне вредности које су специфичне за војну професију. Он чува, негује и развија највредније српске војне традиције. Поред устава, закона и подзаконске регулативе, он додатно обавезује. А то се постиже кроз командовање, обуку, контролу и посебно кроз васпитни рад претпостављених. Једно време су људи с подругивањем реаговали на реч васпитање и говорили да је и то вид идеолошке прошлости. А није. Васпитни рад претпостављених и те како утиче на развој вредности војне професије и он мора бити непрестан.

Тај документ рађен је по угледу на велике армије света, па као код њих и код нас постоје посебно разрађени

Висок морал – традиција и осећај части

– Зашто је нешто добро и зашто се то чини? Ако неко треба да буде спреман да буде тешко рањен, онеспособљен, остане инвалид, да жртвује и живот, веома је важно да зна не само који је циљ и зашто то чини, него и дубље објашњење тога. То је оно што чини морал, али не само морал него и обичаје и традицију. Традиција заправо постоји када су обичаји засновани на моралу, када морал није нешто што мора сваки пут изнова да се преиспитује и да се полази из почетка, већ да се подразумева. Али не само да се подразумева као предрасуда, него на квалитетан начин, као нешто што је у складу са нашом традицијом, а то је осећај части. Традиција и осећај части и припадности обезбеђују од зла. Јер циљ јесте не остати само свој на своме, већ остати свој. Онакав какав човек треба да буде – истиче проф. др Бабић.

Без морала човек је само празна љуска, сматра др Александар Стевановић и говори о светости – категорији која надлази употребну вредност и за коју се може рећи да је једино због чега постојимо.

– Светост је, у ствари, нешто што из себе успоставља све остале категорије вредности, односно свест људи о томе шта је свето. Оно чиме се све остало на неки начин успоставља јесте оно што једном моралном систему даје ко-

томе колико је то питање светости важно за нас лично – објашњава др Стевановић.

На значај морала подсетио је и пуковник др Кузмановић, који је испричао кратку анегдоту из времена бомбардовања НАТО-а, када је био инструктор за обуку добровољаца. У једној групи имао је веома обученог и способног војника, који је имао све најбоље оцене у гађању, најбрже трчао, издавао команде... У другој групи био је један не тако вешт добровољац. Обојица су после тронедељне обуке отишли на Кошаре. И шта се тамо догодило? Први због страха, који је све време прикривао, никада није био на линији фронта, а онај други је израстао у моралну громаду, храбро је прилазио непријатељу на десет метара, који га се бојао и прозвао га „Дух”. Нису ни знали да дејствује сам. Дакле, најспособљенији војник имао је на терену ефекат –10, а најнеоспособљенији, а најморалнији +10. Морал је, у методолошком смислу, тај довољан услов, а обученост је неопходна за ратовање.

Народ воли војску због спремности на жртву

Веома је важно знати да је човек који обуче униформу показао, како је рекао проф. Гроздић, да је спреман на две највеће жртве. Прво, да жртвује живот, јер је легитимна мета, легитимни циљ у рату. Друго, и још већа жртва – да убије

ПОВРАТАК МОРАЛНОГ ВАСПИТАЊА У ЈЕДИНИЦЕ

Војска Србије добила је у новембру 2010. године Кодекс части, којим се уређују општа морална начела војне професије, њене основне вредности и норме понашања припадника оружаних снага. Област морала доктринарно је уређена 2014, када су усвојене измене и допуне Упутства за развијање морала Војске Србије, а од почетка 2015. године Војска израђује смернице за развијање морала.

Од наредне године ће, после вишегодишње паузе, бити покренуто и морално васпитање у јединицама наше војске. Планирано је да командири, команданти и сви који се баве пословима морала прорађују са припадницима своје команде и јединице примере храброг и хуманог понашања наших бораца током борбених дејстава у складу с Кодексом части, читају родољубиве и војничке песме које су писали припадници Војске Србије, а инспирисани јунаштвом наших предака и сабораца, разговарају са војним ветеранима, обилазе културно-историјске знаменитости у земљи и ван ње, спомен-собе, и уче се бонтону.

херентност, чврстину и ону врсту еластичности коју, на пример, није имао систем који је успоставила друга Југославија у време социјализма, а који се урушио када се изгубила личност која је носила све ингеренције – коначна правда, коначна истина, коначна моћ – каже др Стевановић и додаје да када светост трансцидира, превазилази овај свет, тек онда можемо да говоримо о тим вредностима за које је човек способан да се жртвује. – Ми смо некада имали јасну моралну парадигму. Зашто српска војска није силовала, чинила злочине и томе слично, што је дуга традиција европских нација? Зато што је имала свест о томе шта треба, а шта не треба чинити. И где ми кршимо основни разлог сопственог постојања – кад човек изгуби свест о болу, ако тако могу да кажем, а и могу, он је уствари изгубљен да буде човек. Он је негде рашчовечен. И то је веома битан моменат када говоримо о успостављању моралне парадигме нашег народа. Ми смо сада постигли ниво националне једнодушности управо зато јер смо остварили свест о

и да грех убијања носи на својој души. Нема веће жртве и муке коју човек може да поднесе од те две.

– Инсистирао сам да кадети запамте да се у етосу, који проистиче из наше православне вере, могу наћи изузеци за сваку заповест. На пример – не лажи! И патријарх Павле је често говорио да та, а и остале заповести, могу да имају изузетак. Све осим једне – да волимо. Никада немамо оправдање да мрзимо. У неким уџбеницима за Војну академију после Другог светског рата каже се да треба развијати мржњу према непријатељу. Никада не треба развијати мржњу, јер не идемо у рат из мржње, већ зато што волимо своју отаџбину и што хоћемо да је бранимо. То је једно, а оно друго јесте да војник увек води две борбе, официр посебно – једну са непријатељем, а другу са злом у себи. Било коју да изгуби, изгубио је – каже проф. др Гроздић.

И пуковник др Кузмановић наводи да се домовина не брани мржњом према непријатељу – непријатељ се може неутралисати љубављу и неће се никада починити злочин.

Надовезујући се на ту мисао, пуковник Карапанџин је цитирао Константина Филозофа, који је када су га питали како то да хришћани имају војске, које убијају и ратују, боре се и користе оружје, а придржавају се заповести – ко ти удари шамар, окрени му и други образ, одговорио: – А ко не испуњава закон, онај ко не извршава једну заповест или ко испуњава обе. А која је друга? Друга је заповест да нема веће жртве од оне када се положи живот за ближње. То је заповест коју испуњава христољубива земаљска војска. А ко су ближњи? Наравно, чланови породице, суграђани и, на крају, сви становници земље. И управо у тој спремности за жртву за ближњег јесте основна мисија верујућег војника – рекао је пуковник Карапанџин и објаснио да то није спремност на жртву – да се изгуби овоземаљски живот, већ нешто неупоредиво важније – спремност и ризик да се изгуби живот у вечности. У таквим ратним околностима граница је танка – да ли ће се отићи у светост или у пропаст.

У рат се, према речима проф. др Бабића, не иде да се погине и да се убије.

– У рат се иде с ризиком да се погине, али тај ризик подразумева спремност да се брани нешто што вреди. Суштина у животу јесте да се стално преузимају ризици онога што радимо како бисмо били спремни када се догоди нешто непредвиђено. У рату то је доведено до најрадикалније тачке, до граничне ситуације и, заправо, спремност да се преузме тај ризик подразумева оно што је храброст и оно што је херојство, а не било шта друго.

У одређеном моменту постоји нешто за шта смо спремни да „ставимо интегритет који имамо на располагање потребној ситуацији“ и да се жртвујемо за отаџбину, каже др Стевановић.

– Мени је пре неког времена пала на памет помисао да земља за коју нико није спреман да погине, да се жртвује, заправо и није земља која би требало да постоји. Зашто је овај човек дух био тако добар? Зато што је у свим својим поступцима имао свест о значају жртве коју надилази њега самог, док је онај други био потпуно обесвешћен. Он није имао свест о томе шта је вредност и зашто се треба борити. Зато је морално васпитање веома битно – истакао је др Стевановић.

Хуманост и човечност

Српски војници су током историје испољавали хуманост. Потврда за то налази се и на згради Црвеног крста у Женеви, где пише: „Будите хумани као што је Србија била 1885. године“. Тада су српски војници, иако у рату с Бугарском, учинили дело вредно пажње – када је на линији фронта договорено једнодневно примирје, фронт је отворен како би се пропустила хуманитарна помоћ за рањене бугарске војнике.

Учесници трибине сматрају да је пут до тога да се хуманост искаже на делу дуг и мукотрпан. Пуковник др Кузмановић сматра да се у војсци то постиже реализацијом етичком образовања или моралног васпитања, када се представљају примери хуманости и објашњава припадницима војске како треба да се понашају у неким сличним, будућим ситуацијама. Новијег датума је и Зборник сећања, у коме се износе примери храброг и хуманог понашања наших људи током рата деведесетих година.

– Ако не постоји хуман однос човека према човеку, онда нема ни етике, ни етоса. Ако је непријатељ функција коју треба уништити, а не човек, онда немате људе. То је питање зла, мржње. А кључни моменат који доноси зло јесте кад не доживљавате другог као човека, него као нешто што треба да буде уништено. То у ствари доноси рашчовечење и немогућност успостављања односа заједнице, која је предуслов постојања морала, односно етике. Ако војска није хумана, онда је машина за убијање и не служи ничему – рекао је професор Бабић и истакао да непријатељ није криминалац и да се не сме третирати с презиром или с осудом.

– Непријатељ мора да се поштује. Ако бисмо га третирали као криминалце, онда не бисмо смели да се изненадимо ако и он нас третира на исти начин. И онда бисмо ушли у позицију да се две стране ни око чега не слажу, осим око тога да она друга мора да буде уништена. А то се не слаже ни са каквим моралом.

Успешност војске, сваке јединице и војника појединачно, мери се његовом ефикасношћу, посебно у рату, али и моралношћу. А на врху лествице вредности у војничком кодексу и у професионалној војној етици стоји – оданост.

– За војника је врло важно где су границе војничке оданости, војничке лојалности, послушности. А граница је јасна – то је злочин. Значи, никада и ни по коју цену не чинити злочин – истиче проф. др Гроздић.

Човечност је једна од најцењенијих људских особина, која у рату посебно долази до изражаја. Пуковник Карапанџин тврди да се не може бити јунак ако се није човек. Марко Миљанов је рекао да „јунак чојку коња води“. Карапанџин је рекао да су бројни примери човечности и моралности српског војника из времена Великог рата и да се то може проверити ако се оде на Крф, у цркву Светог Спиридона Тримитунског у недељу и ако група Срба запева „Тамо далеко“. Тада се може видети какво поштовање имају Крфљани према Србима, јер се прича о часним српским војницима преносила с колена на колена, као својеврсно предање (традиција).

Цитирајући некадашњег руског царског официра, касније светогорског подвижника јеромонаха Антонија Булатовича, пуковник Карапанџин је подсетио на питање које се на крају поставља – да ли у моменту када улази у бој у војнику сме да постоји злоба, лукавство, среброљубље или

било какав порок. Није добро да порочни људи иду у рат, него само морално чисти, јер се и при најмањој мрљи на савести појављује кукавичлук. За бој се спрема као за причешће, а такви свети ратници, браниоци, показују чуда од храбрости и могући су само у одбрамбеним ратовима који због тога и јесу божје дело, за разлику од освајачких.

– Иван Иљин, руски религиозни филозоф, говорио је да није свако способан да се лати мача и да се помоћу њега бори, нити да у тој борби опстане у духовној мисији. Он каже: „За ово нису потребни најгори, него најбољи људи, који у себи спајају племенитост и снагу. Јер слаби неће изнети то бреме, а зли ће изневерити задатак мачем“. Свети Јован Лествичник је у чувеној Лествици рекао да су сујетни људи у рату највеће кукавице – истиче пуковник Карапанџин.

Човечности, племенитости, родољубљу учи се одмалена и целог живота, али да би се у тешким временима и ратовало у складу с моралним нормама, мора да постоји и нешто више – и то мора бити записано у народној традицији и генима. ■

Мира ШВЕДИЋ